

Hz. Lokman'ın Öğütleri ve Antik Mısır'ın Sebayt Metinleri

Yasin MERAL*

The Luqman's Advice and The Sebayt Texts of Ancient Egypt

Citation/©: Meral, Yasin, (2018). The Luqman's Advice and Sebayt Texts of Ancient Egypt, Milel ve Nihal, 15 (1), 7-32.

Abstract: Luqman's advice in the Qur'an has been the subject of many studies in Turkish and foreign languages. Researchers identify Luqman with different sages in various civilizations, and assess his advices in the wisdom literature of those civilizations. In this article, Luqman and his advices will be examined within the framework of ancient Egyptian and Sebayt texts, which the researchers ignored so far. In this framework, this article claims that Luqman may be an Egyptian wise, and his advices may be sought in the texts of Sebayt that is known as Ancient Egypt's wisdom literature.

Key Words: Luqman, Sebayt texts, Ancient Egypt, Aesop, Ahikar, wisdom literature.

Atıf/©: Meral, Yasin, (2018). Hz. Lokman'ın Öğütleri ve Antik Mısır'ın Sebayt Metinleri, Milel ve Nihal, 15 (1), 7-32.

Öz: Hz. Lokman'ın Kur'an'daki öğütleri Türkçe ve yabancı dillerde pek çok çalışmaya konu olmuştur. Araştırmacılar, Hz. Lokman'ı farklı medeniyetlerdeki muhtelif bilgilerle özdeşleştirirken öğütleri de bu medeniyetlerdeki bilgelik literatürü içerisinde değerlendirmişlerdir. Bu makalede Hz. Lokman ve öğütleri, araştırmacıların göz ardı ettiği Antik Mısır ve *Sebayt* metinleri çerçevesinde ele alınacaktır. Bu çerçevede bu makale, Hz.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı [yasinmeral1979@gmail.com].

Lokman'ın Mısırlı bir bilge olabileceğini ve öğütlerinin de Antik Mısır'ın bilgelik literatürü olarak bilinen *Sebayt* metinlerinde aranabileceğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lokman, Sebayt metinleri, Antik Mısır, Ezop, Ahikar, bilgelik literatürü.

Giriş

Kur'an-ı Kerim, bir hidayet rehberi olmasının yanında geçmiş milletlere ait hadiselerle atıf yapması itibarıyla da dikkat çekici bilgiler içermektedir. Kur'an'ın atıf yaptığı hadiselerin Arapların gerek tecrübi gerekse şifahi yollardan bildikleri/duydıkları Orta Doğu coğrafyasına ait hadiseler olduğu görülmektedir. Kur'an'da geçmiş kavimlere dair anlatılan birçok husus, başta Yahudiler olmak üzere diğer milletlerin sözlü ve yazılı geleneklerinde yer almaktadır. Kur'an'ın anlatımlarıyla diğer milletlere ait metinlerin karşılaştırılması durumunda bazen birebir aynı ifadeler yer verildiği, bazen de tamamen farklı bilgilerin nakledildiği ortaya çıkmaktadır. Yahudi ve Hıristiyan düşünürler, Kur'an ile Tevrat'ın örtüştüğü anlatımlarda, Kur'an'ın kaynağının Tevrat olduğunu iddia etmişlerdir.

Orta Çağ'dan itibaren Yahudi ve Hıristiyan düşünürler Kur'an ile Tevrat'ın farklılaştığı yerlerde, Kur'an'ın yazarı olduğunu iddia ettikleri Hz. Muhammed'in yanlış bilgiler aktardığını iddia etmişlerdir. Kur'an'da bu çerçevede zikredilebilecek üç anlatım öne çıkmaktadır. Bunlar; Hâmân'ın kimliği, Hz. Meryem'e Harun'un kız kardeşi denmesi ve Samiri'nin kimliğidir. Bu üç konu başta olmak üzere Tevrat ve Kur'an arasındaki farklılıklar detaylı bir şekilde incelendiğinde *Kur'an'ın, İsrailoğulları'nın üzerinde ihtilafa düştükleri birçok konuya açıklık getirdiği görülmektedir.*¹ Bu durumda Kur'an'da zikredilen kıssaların tarihte birebir yaşandığı ve Kur'an'ın da bu hadiselerin doğrusunu/aslını anlattığı anlaşılmaktadır. Kur'an ile Tevrat'ın farklılaştığı hususları tarih yanlılığı ya da Hz. Muhammed'in olayları-kavramları karıştırması olarak yorumlayan Yahudi-Hıristiyan geleneğin iddiasının aksine, farklılaşan noktaların Kur'an'ın intihal bir metin olduğu iddiasını çürüttüğü görülmektedir. Örneğin, Kur'an'da Hz. Nuh'un gemisinin indiği yer olarak Cudi ismi yer almaktadır.² Diğer taraftan Tevrat'ta Nuh'un gemisinin indiği yer Ararat Dağları olarak geçmektedir.³ Eğer, Yahudi-Hıristiyan geleneğin iddia ettiği gibi Kur'an, Tevrat'tan intihal yoluyla

¹ Neml, 27:76.

² Hud, 11:40.

³ Tekvin, 8:4.

oluşturulmuş bir metin olsaydı, Kur'an'ın geminin indiği yer olarak Cudi değil, Ararat ismini kullanması icap ederdi.

Kur'an'daki her kıssanın Hiz. Muhammed tarafından Orta Doğu'daki farklı geleneklerden derlenerek oluşturulduğunu iddia eden Batılı araştırmacılar, benzer bir iddiayı Hiz. Lokman için de öne sürmektedirler. Buna göre Hiz. Muhammed, Bel'am, Ezop ve Ahikar gibi farklı karakterlerden birisine ait bir metne/şifahi bilgiye ulaşarak bugün Kur'an'da yer alan Hiz. Lokman'ın öğütlerini paylaşmıştır. Örneğin, Ahikar hikâyesini kaleme alan müellifler eserlerinde şu ifadelere yer vermektedirler:

Ahikar Efsanesi, Muhammed tarafından bilinmekteydi ve o da bu efsaneyi Kur'an'da ilgili surede kullandı. Bunun ihtimal dışı olduğunu söylemek mümkün değildir zaten, zira Kur'an tamamıyla Yahudi hikâyeleri ve Hıristiyan efsaneleriyle doludur. Fakat Kur'an'da söz konusu hikâyelerin kaynakları belirtilmez. Bu kaynaklar, Kur'an tefsirlerinde yapılacak taramalarda, üstü kapalı ifadelerden tespit edilebilir. Örneğin, *Baruh'un Son Sözleri* adlı metinde yer alan Abimelech ve incir sepeti hikâyesi, Kur'an'da kullanılmıştır. Nitekim biz bunu söz konusu eserin girişinde belirttik.⁴ Muhammed'in ya da kendisinden pek çok efsaneyi tedarik ettiği hocasının kütüphanesine yeni bir cilt daha eklersek ilginç olacak.⁵

Hiz. Lokman'ın kimliğiyle ilgili bu zamana kadar yazılan literatür incelendiğinde gerek İslam dünyasında gerekse Batı'da iki konuya yoğunlaşıldığı görölmektedir. Bunlardan ilki, Hiz. Lokman'ın öğütlerinin din eğitimi açasından ele alınmasıdır. Nitekim ülkemizde de bu alanda pek çok makale ve tez kaleme alınmıştır. Hiz. Lokman'ın daha çok kimliği ve öğütlerinin edebî tür olarak incelendiği Batı'da ise söz konusu öğütler, fabl-masal geleneği içerisinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada bu zamana kadar konuyla ilgili literatürde göz ardı edilen Antik Mısır'ın *sebayt* metinleriyle Hiz. Lokman'ın öğütleri arasındaki benzerliğe dikkat çekilecektir.⁶

⁴ J. Rendel Harris, *The Rest of the Words of Baruch*, C. J. Clay and Sons-Cambridge University Press Warehouse, London, 1899, ss. 39-42.

⁵ F. C. Conybeare, J. Rendel Harris, Agnes Smith Lewish, *The Story of Ahikar*, C. J. Clay and Sons, London, 1898, s. Lxxii.

⁶ Bu makaleye yaptıkları katkılardan dolayı Recep Gürkan Göktaş, Kevser Beyaz-yüz Sipahioğlu ve Mukadder Sipahioğlu'na teşekkür ederim.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, Hz. Muhammed'in kaynağının Antik Mısır'ın *sebıyât* metinleri olduğunu göstermek değildir elbette. Zira kronolojik olarak benzer içeriklere sahip her bir metnin, daha öncekinden intihal olduğunu iddia etmek kısır bir döngü oluşturur. Örneğin, Kur'an'daki Tufan anlatımının Tevrat'tan, Tevrat'taki Tufan anlatımının Sümer'den, Sümer'deki anlatımın bir başka şifahi kültürden intihal olduğunu iddia etmek gibi bir garabet ortaya çıkar. Bu sebeple bu tür kaynaklara, Kur'an'daki anlatımların kurgusal değil, tarihte yaşanmış bir vakıa olduğunu gösteren malzemeler olarak bakmak daha sağlıklı olacaktır. Ayrıca diğer milletlerde yer alan anlatımlarla Kur'an'daki anlatımların farklılaştığı noktalarda, Kur'an'ın kavram ve bağlam hassasiyeti çerçevesinde, bu farklılıkların özel olarak incelenmesi gereken detaylar olarak görülmesi önem arz etmektedir.⁷

1. Hz. Lokman'ın Kimliği ve Öğütleri

İslam kaynaklarında Hz. Lokman'ın kimliğine dair çeşitli görüşler vardır. Bunlar arasında Hz. Lokman'ı Bel'am b. Baur ile özdeşleştirilenler olduğu gibi,⁸ Hz. Eyüp'ün teyzesinin oğlu olarak takdim edenler de mevcuttur.⁹ Bel'am ile Hz. Lokman'ı özdeşleştirenlerin dilsel gerekçeler de öne sürdüğü görülmektedir. Buna göre "yutmak" anlamına gelen *lakime* kökünden türeyen Lokman ismiyle, yine İbranicede "yutmak" anlamına gelen *bala'* kökünden türeyen Bel'am ismi iki farklı dilde aynı anlama gelen isimlerdir.¹⁰

Bilindiği üzere Bel'am, gerek Yahudi kaynaklarında gerekse İslam kaynaklarında Allah'ın hikmet verdiği fakat akıbeti kötü bir karakter olarak zikredilmektedir. Araf suresi 175-176. ayetlerde kendisine ayetler verildiği halde, şeytanın peşine takılıp yoldan çıkan ve dünyaya saplanıp heva ve hevesine uyan bir şahıstan bahsedilmektedir. İslam âlimleri, burada anlatılan kişinin Bel'am olduğu

⁷ Kur'an'ın kavram ve bağlam hassasiyetiyle ilgili bkz. Yasin Meral, *Sâmiri'nin Buzası*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018, ss. 11-12.

⁸ Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebi, *Kısâsu'l-Enbiyâ*, haz. Abdulfettah Abdulhamid, Mektebetü'l-Cumhuriyeti'l-Arabiyye, Kahire, t.y, s. 388.

⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, çev. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2006, s. 348.

¹⁰ Muhammed Cemaluddin el-Kâsimî, *Mehâsinu't-Te'vîl*, tahk. Muhammed Fuad Abdulkaki, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1957, c. 13, s. 4796. Ayrıca bkz. A. H. M. Zahniser, "Luqman", *Encyclopedia of the Qur'an*, ed. Jane Dammen McAuliffe, Brill, Leiden-Boston, 2003, c. 3, s. 242.

kanaatindedirler. Yukarıda da ifade edildiği üzere Yahudi kaynaklarında da Bel'am'ın akıbetinin kötü olduğu nakledilmektedir. Bu durumda mevcut veriler ışığında böyle bir kişinin Kur'an'ın bir ayetinde kötü bir örnek olarak sunulurken, diğer tarafta hikmet sahibi kişi olarak gösterilmesi Kur'an'ın iç tutarlığı açısından çok sağlıklı görünmemektedir.

Hiz. Lokman'ın İsrailoğulları'na kadılık yaptığı ve Eyle'de öldüğü de rivayetler arasındadır.¹¹ Kaynaklarda ayrıca Hiz. Lokman'ın burnu basık, kalın dudaklı Habeşli siyahî bir köle olduğuna dair rivayetler yer almaktadır.¹² Bu çerçevede onun Habeşli, Sudanlı ya da Mısırlı bir köle olduğuna yer verilmektedir.¹³ Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Hiz. Lokman'ın Arap olmadığı noktasında genel bir düşünce hâkimdir. İslam âlimleri arasında Hiz. Lokman'ın nebi mi yoksa bir bilge mi olduğu da tartışılmıştır. Genel kanaat, onun nebi değil hikmet sahibi bir bilge olduğu şeklindedir.¹⁴ Cahiliye Arapları çok uzun yaşadığına inanılan Hiz. Lokman'dan *Lukmânü'l-Muammer* adıyla bahsetmişlerdir.¹⁵

Hiz. Lokman'ın, oğluna nasihatleri, Kur'an sonrası dönemde pek çok özlü söz, fabl ve darb-ı meselle ilişkilendirilmiştir. Öyle ki çok farklı medeniyetlere ait her türlü hikmetli söz, Hiz. Lokman'a atfedilerek kullanılmıştır. Hiz. Lokman'a atfedilen bu meseller sebebiyle araştırmacılar, Hiz. Lokman'ı Antik Yunan kültüründeki MÖ. VI. asırda yaşamış Ezop ile özdeşleştirmişlerdir ve Ezop'a atfedilen birçok hikâye Hiz. Lokman için kullanılır olmuştur. İlginç bir şekilde Hiz. Lokman, Ezop'la özdeşleştirilmesini müteakip Ezop'un konumuna uygun olarak marangoz ya da köle olarak resmedilmiştir.¹⁶

Hiz. Lokman'ın özdeşleştirildiği bir diğer karakter de MÖ. VI. asırda yaşadığı düşünölen Arami asıllı bilge Ahikar'dır. Günümüze

¹¹ Es-Sa'lebî, *Kısâsu'l-Enbiyâ*, s. 388.

¹² Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Bey'ân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, tahk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, Kahire, 2001, c. 18, s. 547; Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, s. 348; Sa'lebî, *Kısâsu'l-Enbiyâ*, s. 388.

¹³ Taberî, *Câmiu'l-Bey'ân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, c. 18, s. 547; Sa'lebî, *Kısâsu'l-Enbiyâ*, s. 388.

¹⁴ Sa'lebî, *Kısâsu'l-Enbiyâ*, s. 389.

¹⁵ Ömer Faruk Harman, "Lokman", *DİA*, c. 27, s. 205; B. Heller-N. A. Stillman, "Lokman", *The Encyclopedia of Islam*, ed. C. E. Bosworth, E. van Donzel, B. Lewish, Ch. Pellat, Brill, Leiden, 1986, ss. 811-813.

¹⁶ Sa'lebî, *Kısâsu'l-Enbiyâ*, ss. 388-389.

metinleri Aramice ve Ermenice olarak gelen bu karakter, darb-ı meselleri, özlü sözleri ve hikâyeleriyle meşhurdur. İçeriği itibariyle Süleyman'ın Meselleri ve Sirak'ın Bilgeliği kitaplarıyla karşılaştırılan *Ahikar'ın Hikâyesi* adlı metin oryantalistler tarafından Kur'an'daki Hz. Lokman'ın öğütleriyle ilişkilendirilmiştir.¹⁷ Bu hikâyede Ahikar karakteri, Asur kralları Sanherib ve Esarhaddon'un vezir-i azamı olarak tanıtılmaktadır. Çocuk sahibi olmayan Ahikar, yeğeni Nadab/Nadin'i evlat edinmiş ve halefi olarak yetiştirmiştir. Nadab/Nadin ise buna karşın Ahikar'ın öldürülmesi için bir komplo kurmuş ve bunun için de Esarhaddon'u, amcasının krala ihanet ettiğine ikna etmiştir. Bunun üzerine Esarhaddon, Ahikar'ın öldürülmesini emretmiş ve onu hapse attırarak cezanın infazını hapiste beklemesini istemiştir. Hikâyeye göre Ahikar'ı infaz edecek cellat, Sanherib döneminde benzer bir komploya kurban gitmiş ve Ahikar'ın yardımıyla kurtulmuştur. Ahikar, cellata bunu hatırlatmış, cellat da Ahikar yerine başka bir mahkûmu öldürerek krala Ahikar'ı öldürdüğünü iletmıştır. Metnin geri kalanı günümüze tam olarak ulaşmasa da parça parça metinlerden Ahikar'ın kurtulduğu ve yeğenin öldüğü nakledilmektedir. MÖ. II. veya III. asırla tarihlenen Tobit Kitabı da Ahikar'ı, Ninova'da Tobit'in yeğeni ve kraliyette görevi olan bir karakter olarak anlatmaktadır.¹⁸

Kur'an'da Lokman adı iki yerde geçmektedir.¹⁹ Lokman, aynı zamanda bu ismin geçtiği surenin adıdır. Kaynaklarda bu surenin iniş sebebi olarak Mekkeliler'in Hz. Muhammed'e Hz. Lokman'ı sorması zikredilmektedir. Hz. Lokman'la ilgili ayetler şu şekildedir:

12. Andolsun biz Lokman'a Allah'a şükretmesi için hikmet verdik. Şükreden kimse ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden ise, bilsin ki Allah her şeyden müstağnîdir, övülmeye lâyık olandır.

13. Lokman, oğluna öğüt vererek, 'Yavrum, Allah'a eş koşma, doğrusu eş koşmak büyük zulümdür' demişti.

14. İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. Bunun için biz de insana şöyle emrettik: "Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır."

¹⁷ Conybeare, Harris, Lewish, *The Story of Ahikar*, ss. Lxxii-Lxxxı.

¹⁸ Tobit, 2:10; 11:18.

¹⁹ Lokman, 31:12, 13.

15. "Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığı bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlayacak olurlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz bana olacaktır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim."

16. [Sonra Lokman, şöyle devam etti] "Yavrum, işlediğin şey bir hardal tanesi ağırlığınca olsa da bir kayanın içinde, göklerde veya yerde bulunsa da, Allah onu getirip ortaya çıkarır. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.

17. "Yavrum, namazı kıl, iyiliği emret, kötülüğe engel olmaya çalış ve başına gelene sabret; bunlar kararlılık gösterilmeye değer şeylerdendir."

18. "İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Allah, kendini beğenip böbürlenene kimseleri sevmez."

19. "Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini de kıs! Seslerin en çirkini şüphesiz eşeğin sesidir."

Ayetlerin akışında görüldüğü üzere 14. ve 15. ayetler Hz. Lokman'ın nasihatleri değil, Allah'ın müminlere uyarıları şeklindedir. Bilindiği üzere Lokman suresi, Mekke döneminin ortalarında nazil olmuştur.²⁰ Bu dönemde Hz. Muhammed, açık tebliğe başlamış ve özellikle gençler arasında yeni mesaja yönelik bir ilgi uyanmıştır. Hz. Muhammed'in davetini kabul eden genç müminlerle anne-babalarının arasında ciddi problemler çıkmıştır. Hz. Lokman'ın nasihatleri arasında yer alan bu iki ayet, ebeveynler ile evlatları arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir içeriğe sahiptir.²¹

H. Lokman'ın öğütlerine Kur'an dışı metinlerde de rastlamak mümkündür. İslam kaynaklarında Hz. Lokman'a birçok özlü söz atfedilmektedir. Bunlardan bazıları hadis kitaplarında yer almaktadır. Bunlar da "Yavrum âlimlerin yanında otur ve dizlerinle onlara çok yaklaş. Çünkü Allah, gökten indirdiği yağmurla ölü toprağı dirilttiği gibi, kalpleri hikmet nuruyla diriltir"²² şeklinde ilim ve hikmetle bağlantılı sözlerdir. Bir başka rivayette de şöyle yer almaktadır: "Yavrum, ilmi âlimlere karşı böbürlenmek, sefihlerle

²⁰ Abdulvahid Sipahioğlu, *Vahiy ve Muhasara: Boykot Dönemi Nazil Olan Surelerin Tespiti*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2015, s. 90.

²¹ Nitekim Mukatil b. Süleyman, 14 ve 15. ayetleri doğrudan Sad b. Ebi Vakkas'ın anne-babasıyla olan sorunları çerçevesinde yorumlamaktadır.

²² Muvatta, İlim, 1.

münazarada bulunmak ve meclislerde gösteriş yapmak için öğrenme! Gınâ göstererek ve cehalete düşerek ilmi terk etme! Yavrum, meclisleri ihmal etme! Allah'ı anan bir topluluk gördüğünde onlarla otur. Eğer âlimsen ilmin işine yarar; cahilsen onlar sana öğretirler. Umulur ki Allah onlara rahmetini lütfeder, sen de bundan istifade edersin. Allah'ı anmayan bir topluluk gördüğünde onlarla oturma. Eğer âlimsen ilminin sana bir faydası olmaz; cahilsen seni daha da aşağıya çekerler. Belki Allah, onlara gazabıyla muamele eder ve sen de buna maruz kalabilirsin.”²³

Hız. Lokman'ın öğütleriyle ilgili en detaylı içerik Sa'lebî'nin *Kıssas-ı Enbiya* isimli eserinde yer almaktadır. Sa'lebî, Hız. Lokman'a attığı pek çok sözü bir araya getirerek tek parça metin halinde sunmaktadır. Bu metnin içeriğinin Kur'an'daki öğütlerle paralel olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: "... Yavrum! Dünyadan ihtiyacın kadar al, dünyaya dalma, bu ahiretine zarar verir. Dünyadan tamamen yüz de çevirme, yoksa insanlara yük olursun... Yavrum! İyiler için kul-köle ol; fakat şerlilerle dostluk yapma. Yavrum, güvenilir adam olursan zengin olursun. İnsanlara Allah'tan haşyet duyan bir adam görünüp de kalbi facir birisi olmayasın sakın! Âlimlerle bir arada bulun ve onların dizinin dibinden ayrılma; onlarla tartışmaya girme ki seni sohbetlerinden mahrum etmesinler... Yavrum, küçükken edepli olursan, büyüdüğünde faydasını görürsün... Yavrum, kendini unutup da insanlara dürüst yaşamı emretme! Böyle yaparsan etrafa ışık verip, kendini yakan lamba gibi olursun... Yavrum, yalan söylemekten şiddetle sakın! Çünkü yalan, dinini ifsat eder, insanların yanında itibarını düşürür ve bu durumda da utanma duygun yok olur; değer düşer, makam ve mevkiin elden gider; küçümsenirsin, konuştuğun zaman sözün dinlenmez, söylediğine itibar edilmez... Yavrum, gönlünü kederlerle ve kalbini hüznüyle meşgul etme. Aç gözlülükten sakın. Takdire rıza göster, Allah'ın senin için uygun gördüğüne kanaatkâr ol... İktisatlı ol, saçıp savurma!”²⁴

2. Antik Mısır'ın Sebayt Metinleri

Sebayt metinleri, Antik Mısır'ın didaktik türdeki bilgelik ve eğitim metinleri olarak bilinmektedir. Öğüt, nasihat, talimat gibi anlamlara

²³ Abdullah ibn Abdurrahman ed-Dârimî, Mukaddime 34, no: 383, 387 (tahk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1996).

²⁴ Sa'lebî, *Kıssas-ı'l-Enbiyâ*, ss. 391-393.

gelen *sebayt* kelimesi, bu içerikteki yazılar için bir tür adı olarak kullanılmaktadır. Bu türdeki metinlerde konuşan kişi genellikle bilge karakterli bir kimse olarak devlet yönetiminden, ahlâkî prensiplerden ve âdâb-ı muaşeret kurallarından bahsederek muhatabına tavsiyelerde bulunur. Söz konusu metinlerde muhatap; bazen bir kral adayı, bazen öğrenci bazen de bütün insanlar olur. Burada dikkat çeken husus, Antik Mısır'da ahlakın ve düzenin tesisi adına insanları yönlendiren ve kuralları vaz edenlerin tanrılar değil, toplumun bilgeleri ve yöneticileri olmasıdır. Lichtheim, Mısır'ın tanrılarıyla İsrail tanrısını karşılaştırmakta ve İsrail'in tanrısının "öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, çalmayacaksın vs." şeklinde doğrudan ahlâkî-insanî değerlere yönelik emirler verdiğini, fakat Mısır tanrılarının insanlara nasıl davranmaları gerektiğine dair emirlerinin olmadığını, bu görevin toplumdaki bilgeler ve öğretmenler tarafından yerine getirildiğini belirtmektedir.²⁵ Uyulması gereken kurallara riayet edilmemesi durumunda Mısırlıların, tanrıların manevi cezalarla günahkârları cezalandıracaklarına inandıkları bilinmektedir. Bu anlamda Mısır'ın tanrılarına Mısırlılar tarafından biçilen rol, ahlâkî tesis etmek değil, bilgeler tarafından tesis edilen kurallara uymayanlara yönelik manevi cezalar vermektir.

Antik Mısır'da hemen hemen her dönemde *sebayt* türü metinlere rastlamak mümkündür. Bu tür metinlerin bazısında tavsiyelerde bulunan ve muhatap olan açıkça zikredilmektedir. Araştırmacılar arasında genel kanaat, bu isimlerin her zaman söz konusu metnin yazarları olmadığı şeklindedir. Buna göre Mısırlılar yazılarının tesirinin kuvvet kazanması adına kaleme alınan metinleri geçmişte yaşamış ve şöhreti yayılmış bilgelere atfetmektedirler. Bu tür bilgiler bazen bir metinde bir arada zikredilebilmektedir. Örneğin, Yeni Krallık Dönemi'ne (MÖ. 1539-1077) ait bir metinde daha önce yaşamış meşhur yazarların isimleri sayılmaktadır ki bu isimlerin çoğu *sebayt* metinlerinin yazarları olarak bilinmektedir. Bunlar arasında Hordedef, Imhotep, Neferty, Khety, Ptahemdjehuty Khakheperraseneb, Ptahhotep ve Kaire ismen zikredilmektedir.²⁶ Lichtheim, çalışmasında Antik Mısır'daki didaktik metinleri beş grupta sınıflandırmakta ve bunlardan üç grubun metninin nasihat/talimat (*sebayt*) adıyla isimlendirildiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki, dürüst bir hayat sürmek için bir bilgenin ağzından çıkan

²⁵ Miriam Lichtheim, "Didactic Literature", *Ancient Egyptian Literature: History & Forms*, ed. Antonio Leprieno, Brill, Leiden, 1996, s. 246.

²⁶ Miriam Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The New Kingdom*, Berkeley 1976, c. 2, s. 177.

genel ahlak ilkeleri ve âdâb-ı muaşeret kurallarıdır. İkinci grup *sebayt* metinleri, Mısır'ın yöneticilerinin oğullarına devlet işlerinde nasıl davranmaları gerektiğine dair metinlerdir. Bir diğer grup *sebayt* metinleri de yönetimdeki krala sadakati ve onu iyilikle anmayı öğütleyen metinlerdir.²⁷

Sebayt türü metinler içerisinde en eskisi kabul edilen metin, *Hordedef*²⁸ *Öğütleri* adını taşımakta olup Kral Hordedef'e (MÖ. 2482-2475) atfedilmektedir.²⁹ Bu metnin fragmanlar halinde Orta Krallık Dönemi'ne (MÖ. 1980-1760) ait parçaları günümüze gelmiştir. Her ne kadar Kral Hordedef'e atfedilse de sonraki dönemde yazılıp Hordedef'in şöhretinden yararlanmak üzere ona atfedilmesi ihtimal dâhilindedir.

Sebayt türü metinler arasında en meşhuru *Ptahhotep'in Öğütleri* adını taşıyan metindir.³⁰ Bu metin, Kral Djedkare Izezi döneminde (MÖ. 2365-2322)³¹ başvezir³² olarak görev yapmış Ptahhotep'e atfedilmektedir. Bu metinde Ptahhotep, kendisinden sonra o göreve gelecek kişiyi yetiştirmeyi arzu etmekte ve bunun için kraldan

²⁷ Lichtheim, "Didactic Literature", s. 243.

²⁸ Hardjedef veya Djedefhor şeklinde de telaffuz edilmektedir.

²⁹ Margaret R. Bunson, *Encyclopedia of Ancient Egypt*, Facts on File Inc., New York, 2012, s. 200. İngilizce çevirisi için bkz. James B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, Princeton University Press, New Jersey, 1969, ss. 419-420; William Kelly Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, Yale University Press, New Haven-London, 2003, ss. 127-128; Miriam Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The Old and Middle Kingdoms*, Berkeley, 1973, c. 1, ss. 58-59.

³⁰ Metnin İngilizce çevirileri için bkz. James P. Allen, *Middle Egyptian Literature*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, ss. 167-227; Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, ss. 412-414; Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 129-148; John L. Foster, *Ancient Egyptian Literature*, University of Texas Press, Austin, 2001, ss. 186-190; Adolf Erman, *The Literature of the Ancient Egyptians*, Methuen & Co. Ltd, London, 1927, ss. 54-66; Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The Old and Middle Kingdoms*, c. 1, ss. 61-80.

³¹ Antik Mısır tarihlendirmelerinde araştırmacılar arasında birlik yoktur. Bu çalışmada "Erik Hornung, Rolf Krauss ve David A. Warburton (ed.), *Ancient Egyptian Chronology*, Brill, Leiden, 2006" künyeli eserdeki tarihlendirmeler esas alınacaktır.

³² İngilizce çevirilerde *vizier* şeklinde geçen bu unvan, Antik Mısır yönetiminde Firavun'dan sonra ikinci ismi, günümüzdeki ifadesiyle başbakanı karşılamaktadır. Bu kelime makale boyunca başvezir şeklinde tercüme edilecektir.

görevinden ayrılmak üzere izin istemektedir.³³ Metinde büyüklere saygı, küçüklere sevgi ve adalet, aile üyelerine de merhametle davranılması gerektiği vurgulanmaktadır. Yanlış işler yapan evladın cezalandırılması gerektiği belirtilmekte, komşulara ve arkadaşlara yardımsever ve cömert davranılması gerektiği ifade edilmektedir. Kavgacı insanlardan uzak durulmasını öğütleyen Ptahhotep, bir yere davet edildiğinde vakur davranılması, bir mecliste bulunulduğunda sükût ederek sıranın beklenmesi gerektiğini belirterek refah içerisinde yaşayanların gösterişten uzak durmasını öğütlemektedir. Bu metinde iyi ve kötü birçok haslet zikredilmekte bunlar arasında en kötü hasletin açgözlülük olduğuna vurgu yapılmaktadır.³⁴ Ptahhotep, öğütlerini dinleyip uygulayanların iyi-dürüst insan olacağını, dikkate almayanların ise kaybedeceklerini belirtmektedir. Ptahhotep, öğütleri dinleyebilmek için bireyin kalbinin salim niyetli olması gerektiğini “Kalp, kişiyi dinleyen ya da kulak tıkayan yapar” sözüyle açıklamaktadır. Ptahhotep, iyiyi ve kötüyü ayırt etmenin Maat'ı esas alan bir hayat yaşamaktan geçtiğini belirtmektedir.³⁵

Ptahhotep'in Öğütleri metni, 12. Hanedanlık Dönemi'nde (MÖ. 1939-1760) kaleme alınmış Prisse Papirüsü'nde yer almaktadır. Aynı papirüste yer alan bir diğer metin de *Kagemni'ye Öğütler* adını taşımaktadır.³⁶ Kagemni, Kral Sneferu³⁷ (MÖ. 2543-2510) zamanında başvezir olarak görev yapmıştır. Sneferu'nun başveziri olarak resmedilen Kagemni'nin VI. Hanedanlık Dönemi'nde (MÖ. 2305-2118) yaşamış bir başka Kagemni olması ihtimali tartışılmıştır. Bunda Kagemni'nin öğreticiden ziyade talebe gibi resmedilmesi etkili olmuştur. Bu sebeple de bazı araştırmacılar onun, Ramsesler döneminde kaleme alınan *Ölü Yazarlara Ağıt* (*Eulogy of Dead Writers*) adlı me-

³³ Lichtheim, başvezirin kendisinden sonra gelecek görevliyi eğitmesinin pratik olarak mümkün olmadığını ifade ederek bu metnin kurgu olduğunu ve başvezirin şahsında bütün yetkililerin ve Mısırlıların eğitilmesine yönelik kaleme alındığını iddia etmektedir. Bkz. Lichtheim, “Didactic Literature”, s. 245.

³⁴ Lichtheim, “Didactic Literature”, s. 245.

³⁵ Lichtheim, “Didactic Literature”, ss. 245-246.

³⁶ Bu metinler Eski Krallık Dönemi'ne (MÖ. 2543-2120) ait şahsiyetlere atfedilse de metinlerin Orta Krallık Dönemi'nde yazıldığı düşünülmektedir. Bkz. Lichtheim, “Didactic Literature”, s. 244. İngilizce çevirisi için bkz. Allen, *Middle Egyptian Literature*, ss. 161-167; Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 149-151; Erman, *The Literature of the Ancient Egyptians*, ss. 66-67; Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The Old and Middle Kingdoms*, c. 1, ss. 59-61.

³⁷ Sneferu, Sneferu ve Snofru şeklinde de yazılmaktadır.

tinde ismi geçen Kaire olduğunu iddia etmişlerdir. *Sebayt* türü metinlerde, kurgusal metinler yazılarak bu metinleri daha önce yaşamış bilge insanlara ithaf etme uygulaması bilindiği için bu metnin de Kagemni'ye ait olması sadece bir ihtimaldir. Araştırmacılar arasında metnin VI. Hanedanlık Dönemi'nde kaleme alındığını iddia edenler de mevcuttur. *Kagemni'ye Öğütler* adlı metin, mütevazı ve mutedil bir hayat sürme üzerine nasihatlerden oluşmakta ve insanın davranışlarında dikkat etmesi gereken başlıca esaslara yer vermektedir. Bunlar; saygılı olması, mutedil davranması, sükût etmesi, kanaatkâr olması ve kendini dizginlemesidir.

Antik Mısır'da *sebayt* türü metinler arasında zikredilen bir diğer kayıt ise *Merikare'ye Öğütler*'dir.³⁸ Bu metin, Kral III. Khety tarafından yaklaşık MÖ. 2118-1980 arasında oğlu ve halefi Kral Merikare'ye ithafen kaleme alınmıştır. Hierakonpolis'te tahta geçen Merikare için yazılan bu metinde Khety, bilge yöneticinin yapması gerekenleri ve Nil çevresinde kurulan medeniyetin insanlarının ahlâkî değerlerinin ve düzenin korunmasının önemini sıralamaktadır. Khety, oğluna yönetimde adalet anlayışını esas almasını, askeri seferlerinde tedbiri elden bırakmamasını ve halka merhametli davranmasını öğütlemektedir.³⁹ Araştırmacılar bu metnin, İslamî gelenekte siyasetname olarak adlandırılan türün ilk örneği olduğunu belirtmektedirler.⁴⁰

Merikare'ye Öğütler'de üç ana tema üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, krallığın mevcut durumu olup, Abydos'taki kutsal mekânların güney krallığı tarafından tahrip edilmesi konu edilmektedir. Kral, oğluna güney krallığıyla barış içinde yaşamasını tavsiye etmektedir. İkinci konu, adalet üzerine bir yönetimin nasıl olacağıdır. Burada gerek ülkenin ileri gelenlerine, gerekse sıradan halka nasıl davranılması gerektiği vurgulanmaktadır. Üçüncü konu ise Mısır tanrılarının her biri için yerleşik dinî seremoniler olduğu, bunlara uygun bir şekilde hareket edilmesi gerektiğidir. Metinde tanrılara yönelik sunularda "dürüst bir adamın somununun, günahkâr bir adamın öküzünden yeğ" olduğu bildirilmektedir. İnsanın ölüm

³⁸ İngilizce çevirisi için bkz. Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 152-165; Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, ss. 414-418; Erman, *The Literature of the Ancient Egyptians*, ss. 75-84; Foster, *Ancient Egyptian Literature*, ss. 191-205.

³⁹ Bunson, *Encyclopedia of Ancient Egypt*, s. 200.

⁴⁰ Lichtheim, "Didactic Literature", s. 247.

sonrası hayatta adil ve acımasız tanrılar tarafından hesaba çekileceğinin anlatıldığı metin tanrılara yapılan övgülerle sona ermektedir.⁴¹ Bazı araştırmacılar bu metnin içerik analizini yaparak yazarın, Merikare'nin babası değil, Merikare'nin krallığında görev yapan bir kâtip olduğunu iddia etmektedirler.⁴²

Konuyla ilgili bir diğer metin, *Kral Amenemhet'in Öğütleri* adını taşımaktadır.⁴³ Bu metin, Kral I. Amenemhet'in (MÖ. 1939-1910), oğlu Senwosret'e⁴⁴ öğütlerini içermektedir. Metnin tek konusu, Amenemhet'e yapılan suikasttır. Araştırmacılar bu metnin yazarının kim olduğu konusunda iki farklı görüş öne sürmektedirler. Genel kabul gören görüşe göre, kral suikastla öldürülmüş, bu metin de oğlu Senwosret'in kâtipi tarafından kaleme alınmıştır. Bir diğer görüşe göre kral, suikasttan kurtulmuş ve kendi hikâyesini kendisi yazmıştır. Metin suikast çerçevesinde dört hususu vurgulamaktadır. Bunlar; kimseye güvenilmemesi, iyilikten maraz doğduğu, Amenemhet'in icraatları ve oğluna yaptığı dualardır.⁴⁵

Sebayt metinleri çerçevesinde günümüze ulaşan bir diğer metin de Orta Krallık Dönemi'ne ait olduğu tahmin edilen *Bir Babanın Oğluna Nasihati* adlı kayıttır. Bu metne ait günümüze ulaşan bütün parçalar Yeni Krallık Dönemi'ne aittir. Metinde herhangi bir yazar ya da muhatap ismi verilmemektedir. Bu metinde sükût eden insan övülmekte ve iyi bir karaktere sahip olmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Metnin ana konusu krala sadakat ve onun yüceltilmesi üzerinedir.⁴⁶

Başvezir Kairsu tarafından kaleme alındığı tahmin edilen *Krala Sadakat Öğütleri* adlı metin de *sebayt* metinleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.⁴⁷ Metin, krala sadakati vurgulamakta ve kişinin toplumun huzuru ve refahı için tabi olması gereken sorumlulukla-

⁴¹ Lichtheim, "Didactic Literature", s. 247.

⁴² Lichtheim, "Didactic Literature", s. 247.

⁴³ İngilizce çevirisi için bkz. Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 166-171; Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, ss. 418-419; Foster, *Ancient Egyptian Literature*, ss. 85-88; Erman, *The Literature of the Ancient Egyptians*, ss. 72-74.

⁴⁴ Bu isim, Sesostris ve Senusret şeklinde de yazılmaktadır.

⁴⁵ Bunson, *Encyclopedia of Ancient Egypt*, s. 200; Lichtheim, "Didactic Literature", s. 248.

⁴⁶ İngilizce çevirisi için bkz. Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 175-177.

⁴⁷ İngilizce çevirisi için bkz. Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 172-174; Allen, *Middle Egyptian Literature*, ss. 155-160.

rına dikkat çekmektedir. İki ana teması olan metnin ilk konusu, çocuklarını eğiten bir babanın çocuklarına Mısır'ın yöneticisi olan Firavun'a karşı sadakat içinde olmalarını öğütlemesidir. Bu kısımda, Firavun'un, düşmanlarını yok edecek, kendi safında olanları da koruyacak kudrette olduğu vurgulanmaktadır. İkinci bölümde, adam çocuklarına sıradan halka da saygı duymalarını ve onların toplumdaki görevlerinin idamelerine yardımcı olmalarını tavsiye etmektedir. Araştırmacılar bu metnin I. Senwosret (MÖ. 1920-1875) zamanında kaleme alındığını düşünmektedirler. Yine araştırmacılar arasında bu metnin yazarının ya da ithaf edildiği kişinin dönemin hazine sorumlusu Montuhotep olduğu kanaati hâkimdir.

Konuyla ilgili zikre değer bir diğer metin de *Any'nin Öğütleri* adını taşımaktadır.⁴⁸ Yeni Krallık Dönemi'nde XVIII. Hanedanlık Dönemi'nde (MÖ. 1539-1292) kaleme alındığı düşünülmektedir. Metinde yer alan boşluklardan ötürü araştırmacılar tarafından sağlıklı bir çevirisinin yapılması zor olmaktadır. Diğer *sebayt* türü metinler gibi bu metinde de bilge rolünde bir insan olan Kral Nefertari'nin kâtibi Any, oğluna öğütlerde bulunmaktadır. Diğer *sebayt* metinlerinden farklı olarak bu metnin sonunda oğluna ait sözler de yer almaktadır. Bu kısımda oğul Khonshotep, babasına, verdiği öğütlerin ağır olduğunu, her birine uymanın zor olduğunu ifade ederek itiraz etmektedir. Kâtip Any de oğlunu azarlayarak susturmaya çalışmaktadır.⁴⁹

Sebayt literatürü içerisinde dikkat çeken bir diğer metin de *Amenemope'tin Öğütleri* adını taşımaktadır.⁵⁰ Diğer *sebayt* metinlerine göre içeriğinin daha net olduğu ve daha çok ahlaki öğelere yer veren bu çalışmanın Ramsesler döneminde (yak. 1300-1075) kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Başarılı bir yaşam için öğütler içeren ve otuz bölümden oluşan bu metni, kâtip Amenemope'tin oğluna yazdığı düşünülmektedir. Bu nasihatnamede mutlu bir yaşam için kişinin takip etmesi gereken davranışlar, öz terbiye, ahlaki tutumlar öne

⁴⁸ İngilizce çevirisi için bkz. Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The New Kingdom*, c. 2, ss. 135-146; Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, ss. 420-421.

⁴⁹ Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The New Kingdom*, c. 2, ss. 144-145.

⁵⁰ İngilizce çevirisi için bkz. Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 223-243; Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The New Kingdom*, c. 2, ss. 146-163; Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, ss. 421-425; Foster, *Ancient Egyptian Literature*, ss. 206-228.

çıkarmaktadır. Antik Mısır *sebayt* metinlerinin en güzel örneklerinden biri olarak gösterilen bu metin, araştırmacılar tarafından Süleyman'ın Meselleri Kitabı'yla karşılaştırılmakta ve benzerliklere dikkat çekilmektedir.⁵¹

3. Hız. Lokman'ın Öğütleri, Antik Mısır'ın Sebayt Metinlerinde Aranabilir mi?

Kur'an'da Hız. Lokman'ın oğluna öğütleri yer almasına, hatta o sure Hız. Lokman'ın adıyla isimlendirilmesine rağmen ayetlerde Hız. Lokman'ın nerede ve hangi asırda yaşadığına dair en ufak bir ima bile yoktur. Antik Mısır'ın bilgelik literatürü içerisinde yer alan *sebayt* metinlerinin içerikleri, kullanılan üslup, kelime seçimleri, konuşanların rolleri gibi hususlar incelendiğinde Kur'an'da Hız. Lokman'ın oğluna yaptığı öğütlerle ciddi anlamda benzerlikler içerdiği görülmektedir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Orta Doğu'da birçok medeniyetin "bilgelik literatürü" çerçevesinde benzer metinleri olmasına rağmen, neden Hız. Lokman'ın öğütleri Babil, Sümer, İbrani veya Pers medeniyetiyle değil de Antik Mısır'ın *sebayt* metinleriyle ilişkilendirilsin? Bu soruya iki açıdan cevap vermek mümkündür. Birincisi, İslam kaynaklarında Hız. Lokman'ın kimliğiyle ilgili müktesebat çerçevesinde onun Mısırlı ya da Nübyeli bir bilge olduğuna dair anlatımların mevcudiyetidir. İkinci husus da bu türe ait farklı medeniyetlerdeki literatür incelendiğinde konuyla ilgili en zengin literatürün Antik Mısır'da yer almasıdır.

Hız. Lokman'ın öğütlerini iki ana temaya ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki, tevhit inancının vurgulanması, diğeri de âdâb-ı muâşeret kurallarıdır. Öncelikle Hız. Lokman'ın âdâb-ı muâşeretle ilgili tavsiyeleri Antik Mısır'da, Babil'de, Antik Yunan'da, Roma'da, Hint kültüründe ve dünyanın diğeri bütün kültürlerinde çok yaygın bir şekilde karşılaşılabilecek bir içeriğe sahiptir. Nitekim hem İslam âlimleri hem de Batılı araştırmacılar bu sebepten ötürü Hız. Lokman'ı farklı medeniyetlerdeki pek çok bilge ile özdeşleştirmektedirler. Fakat öğütlerin ilk kısmında Hız. Lokman'ın, Allah'a eş koşulmaması ve Allah'ın en gizli detayları bile bilip gören bir varlık olduğunu anlatması, onu muvahhit bir bilge olarak görmemizi zorunlu kılmaktadır. Hız. Lokman'ın muvahhit bir bilge olarak değerlendirilmesi, İsrailoğulları gibi tevhit inancı içerisinde yaşayan bir

⁵¹ John Ruffle, *The Teaching of Amenemope and Its Connexion with the Book of Proverbs*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Liverpool, Liverpool 1979; John Ruffle, "The Teaching of Amenemope and its Connection with the Book of Proverbs", *TynBul* 28 (1977), ss. 29-68.

toplumdan olabileceğini akla getirirse de bu öğütlerin, putperest kültür içinde muvahhit olarak yaşayan bir insanın öğütleri olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

Hız. Lokman'ın öğütleriyle diğer medeniyetlerdeki anlatılar arasındaki benzerlikler ve Hız. Lokman'a tekbül etmesi muhtemel isimler üzerinde detaylıca durmak mümkündür. Fakat bu makalede Hız. Lokman ve öğütleri özel olarak Antik Mısır geleneğinde aranacaktır. Öncelikle diğer medeniyetlerle yapılan karşılaştırmalarda ortaya çıkan tevhit problemi *sebayt* metinleri için de geçerlidir. Her ne kadar *sebayt* metinlerinde de tanrı fikri yer alsın ve muhataplardan tanrılara saygı, onları hatırdan çıkarmama gibi tavsiyeler bulunsın da bu tavsiyeler farklı metinlerde farklı tanrı isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hız. Lokman'ın öğütlerinin âdâb-ı muaşeret ile ilgili olan ikinci kısmını Antik Mısır'ın *sebayt* metinleri arasında serpiştirilmiş vaziyette bulmak mümkündür. *Sebayt* metinleri arasında bir babanın oğluna nasihati türü müstakil metinler olduğu gibi benzer tavsiyelerin yer aldığı bir kralın oğluna nasihati ya da bir vezirin insanlara vasiyeti türü metinler de yer almaktadır. Kur'an'da Hız. Lokman'ın ağzından nakledilen "İyiliği emret, kötülüğe engel olmaya çalış ve başına gelene sabret; bunlar kararlılık gösterilmeye değer şeylerdendir. İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez. Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini de kıs! Seslerin en çirkini şüphesiz eşeğin sesidir" şeklindeki tavsiyeler, benzer bir üslupla *sebayt* metinlerinde de görülmektedir. Bir diğer husus da Kur'an'da zikredilen Hız. Lokman'ın öğütlerinin tek parça bir metin olma zorunluluğunun olmamasıdır. Bu ifadeler Hız. Lokman'ın oğluna muhtelif zamanlarda yaptığı nasihatlerin, Kur'an'da farklı parçaları alınarak bir arada sunulmuş hali de olabilir. Bu anlamda Hız. Lokman'ın Kur'an'daki öğütlerinin sırası ve içeriğinin birebir aynısı bir metin ya da söylev bulmak mümkün olmayabilir.

Hız. Lokman'ın öğütlerinin *sebayt* metinlerinin içerikleriyle ilişkilendirilmesinde bazı detaylar önem arz etmektedir. Bunlar; öğütlerin içeriği, Lokman suresi 13. ayette geçen *ve huve yeizuhu* (oğluna nasihat ederken) ifadesindeki vaaz-nasihât ifadesinin kavramsallaştırılması, Hız. Lokman'ın Mısırlı olduğuna dair İslâm kaynaklarındaki veriler, Lokman isminin Hamân ismi gibi Mısırsca bir isim olma ihtimali ve eşek sesiyle ilgili tanımlamadır. Öncelikle daha önce de ifade edildiği üzere Hız. Lokman'ın öğütleriyle Antik Mısır'ın *sebayt*

metinleri arasında çok ciddi bir benzerlik mevcuttur. Her bir *sebayt* metninin ana temasını görgü kuralları, insanlar arası ilişkiler, ev ve iş hayatında gözetilmesi gereken esaslar, karı-koca ve ebeveyn-evlat arasındaki ilişkiler ve ahlaki öğütler oluşturmaktadır. Ahlaki öğütler arasında en fazla dikkat çeken ağızlılık uyarısı ve dürüstlük temalarıdır. Benzer şekilde alçak sesle konuşma, fazla yememe, insanlara rahatsızlık vermeme, aceleci olmama, kamu düzenini bozmama, iftira atmama, kibirli olmama, sıradan insanlara karşı şefkatli davranma gibi hususlar da *sebayt* metinlerinde sıklıkla işlenen konular arasındadır.⁵² Bu noktada *sebayt* metinleriyle Hız. Lokman'ın öğütleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Hız. Lokman'ın Mısır'la ilişkilendirilmesine olanak sağlayan bir diğer detay da Lokman suresi 13. ayette geçen *ve huve yeizuhu* (oğluna nasihat ederken) ifadesindeki *vaaz-nasihat* ifadesinin kavram-sallaştırılmasıdır. Kanaatimizce bu ayetteki *yeizuhu* ifadesi nasihat kelimesini terim haline getirmektedir. Ayetin başındaki *ve iz kâle Lukmânu libnihi* (Lokman, oğluna demişti) ifadesindeki demek/söylemek (*kâle*) fiiline ek olarak bu fiilin kullanılması ve hal cümlesi olarak ifade edilmesi, bu eylem için seçilen nasihat ifadesinin Antik Mısır'daki bir edebi tür olarak talimat, nasihat anlamlarına gelen *sebayt* kelimesini çağrıştırmaktadır. Bu anlamda *yeizuhu* fiilinin *sebayt* kelimesinin çevirisi olması ihtimal dâhilindedir.

Hız. Lokman'ı Mısır'la ilişkilendirmeye dayanak olarak alınabilecek bir diğer husus da Hız. Lokman'ın Mısırlı olduğuna dair İslam kaynaklarındaki verilerdir. Daha önce Hız. Lokman'ın kimliğinin anlatıldığı bölümde ifade edildiği üzere Hız. Lokman, daha erken dönemlerden itibaren Mısırlı, Nübyeli ya da Habeşli şeklinde tanımlanmaktadır. Hatta siyahî olduğu, kalın dudaklı ve basık burunlu olduğu gibi detaylara da yer verilmektedir. Bu çerçevede Hız. Lokman'ın Mısırlı olduğuna dair kayıtlar, diğer pek çok kayıt arasında onun Mısır'la ilişkisinin erken dönemlerden itibaren kurulduğunu göstermesi açısından değerli verilerdir.

Konuyla ilgili bir diğer husus da Lokman isminin formudur. Muhtemelen bu kelime Hâmân kelimesi gibi Antik Mısır dilinden ödünç alınan bir kelimedir. Kur'an'daki Hâmân kelimesinin Antik

⁵² Ek kısmında örnek *sebayt* metni çevirilerine yer verileceği için burada ayrıca içerik karşılaştırılması yapılmayacaktır.

Mısır dilindeki Kha-Amon formunun Arapça formu olması ihtimaline⁵³ benzer şekilde, Lokman isminin de Luk-Amon türü bir formun Arapça ifade edilmiş şekli olması muhtemeldir. Maalesef kaynaklarda “Lokman” isminin etimolojisine yönelik sağlıklı bir araştırma yapılmadığı görülmektedir. Bu ismin Süryanice-İbranice kökenli olduğunu söyleyenler olduğu gibi Arapça *la-ki-me* (yutmak) fiil kökünden geldiğini iddia edenler de olmuştur.⁵⁴ Hz. Lokman’ın isminin Amon ismiyle irtibatlı bir bilge olma ihtimaliyle, Kur’an’da muvahhit bir bilge olarak resmedilmesi arasındaki sorun tartışmaya açıktır.

Hz. Lokman ve Mısır ilişkilendirmesindeki bir diğer detay da eşek sesiyle ilgilidir. Öncelikle Hz. Lokman’ın ağızdan eşek sesiyle ilgili aktarılan değerlendirmenin, yaşadığı ortamdaki kabul ile ilgili bir değerlendirme olduğu açıktır. Bir diğer ifadeyle eşek sesinin en çirkin ses olduğuna dair ifade mutlak bir ifade değil, Hz. Lokman’ın içinde yaşadığı kültürle kayıtlı bir ifadedir. Eşeğin Mısır tarihindeki durumuna baktığımızda Mısırlıların, eşeği yük taşımada kullandıkları görülmektedir. Orta Krallık Dönemi’nden itibaren eşek, kötülük tanrısı Seth ile ilişkilendirilmiştir. Antik Mısır’dan günümüze gelen papirüs, resim ve kabartmalarda eşeğe çok sınırlı sayıda yer verildiği görülmektedir. Bu durum, eşeğin hayvanlar arasında çok müteber kabul edilmediği şeklinde yorumlanmaktadır.⁵⁵ Benzer şekilde bir *sebıyt* metninde “insan, cinsel ilişkiye eşekten daha heveslidir”⁵⁶ şeklinde bir kayıt düşülmesi, eşekle ilgili algının olumsuzluğu adına önemli bir ipucu sunmaktadır. Eşek sesiyle ilgili Antik Mısır kayıtlarında yer alan “Yılanın tıslaması, eşeğin anırmasından daha etkilidir”⁵⁷ şeklindeki bir özdeyiş, Hz. Lokman’ın “seslerin en çirkinini” olarak resmettiği eşek sesiyle ilgili değerlendirmesine benzer bir değerlendirmedi.

⁵³ Bkz. Baki Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur’an’ın Tartışmalı Konuları*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2011, s. 38.

⁵⁴ Harman, “Lokman”, *DİA*, c. 27, s. 205.

⁵⁵ <http://www.ucl.ac.uk/museums-static/digitalegypt/foodproduction/donkey.html>, 30.05.2018.

⁵⁶ Miriam Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The Late Period*, Berkeley, 1980, c. 3, s. 178.

⁵⁷ Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The Late Period*, c. 3, s. 175.

Sonuç

İslam kaynaklarında ve Batı literatüründe Hz. Lokman'ın öğütleri farklı medeniyetlerden pek çok farklı kişi ve metinle özdeşleştirilerek, bunlar arasında Antik Mısır'ın *sebayt* metinlerinin göz ardı edildiği görülmektedir. Detaylı bir inceleme, Kur'an'da yer alan Hz. Lokman'a ait öğütlerin benzerlerini Antik Mısır'ın bu edebi türünde bulabileceğimizi göstermektedir. Bu sebeple literatürdeki mevcut ihtimallere ek olarak *sebayt* metinlerinin de dikkate alınması önem arz etmektedir. Hz. Lokman ve öğütleriyle Antik Mısır'ın *sebayt* metinleri arasında kurulan ilişkinin ihtimaller üzerine bina edildiği açıktır. Daha kesin ifadelerle bir özdeşleştirme yapılabilmesi için daha fazla bilgi ve verinin bulunması önem arz etmektedir. Bu sebeple de gelenekteki verilerin Antik Mısır ihtimali üzerinden yeni bir gözle okumaya tâbi tutulması gerekmektedir. Bu çaba sırasında Hz. Lokman'ın çok uzun yaşadığına, kartal beslediğine ve yedi kartalın ömrü kadar hayat sürdüğüne, eşek sesinin en çirkin ses olduğuna dair detayların önemli ipuçları olduğu açıktır.

Kaynakça

- Adam, Baki, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011.
- Allen, James P., *Middle Egyptian Literature*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.
- Conybeare, F. C., J. Rendel Harris, Agnes Smith Lewish, *The Story of Ahikar*, C. J. Clay and Sons, London 1898.
- ed-Dârimî, Abdullah ibn Abdurrahman, *Sünenü'd-Dârimî*, tahk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Daru'l-Kalem, Dimeşk 1996.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemaluddin, *Mehâsinu't-Te'vil*, tahk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1957.
- Erman, Adolf, *The Literature of the Ancient Egyptians*, Methuen & Co. Ltd, London 1927.
- Foster, John L., *Ancient Egyptian Literature*, University of Texas Press, Austin 2001.
- Harman, Ömer Faruk "Lokman", *DİA*, c. 27, s. 205-206.
- Harris, J. Rendel, *The Rest of the Words of Baruch*, C. J. Clay and Sons-Cambridge University Press Warehouse, London 1899.
- Heller, B., N. A. Stillman, "Lukman", *The Encyclopedia of Islam*, ed. C. E. Bosworth, E. van Donzel, B. Lewish, Ch. Pellat, Brill, Leiden 1986, ss. 811-813.
- Hornung, Erik, Rolf Krauss ve David A. Warburton (ed.), *Ancient Egyptian Chronology*, Brill, Leiden 2006.

- Lichtheim, Miriam, "Didactic Literature", *Ancient Egyptian Literature: History & Forms*, ed. Antonio Leprieno, Brill, Leiden 1996, ss. 243-262.
- Lichtheim, Miriam, *Ancient Egyptian Literature*, Berkeley 1976-1980 (3 cilt).
- Meral, Yasin, *Sâmirî'nin Buzağısı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018.
- Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, çev. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul 2006.
- Pritchard, James B., *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, Princeton University Press, New Jersey 1969.
- Ruffle, John, "The Teaching of Amenemope and its Connection with the Book of Proverbs", *TynBul* 28 (1977), ss. 29-68.
- Ruffle, John, *The Teaching of Amenemope and Its Connexion with the Book of Proverbs*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Liverpool, Liverpool 1979.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed, *Kısâsu'l-Enbiyâ*, haz. Abdulfettah Abdulhamid, Mektebetü'l-Cumhuriyeti'l-Arabiyye, Kahire t.y.
- Simpson, William Kelly, *The Literature of Ancient Egypt*, Yale University Press, New Haven-London 2003.
- Sipahioğlu, Abdulvahid, *Vahiy ve Muhasara: Boykot Dönemi Nazil Olan Surelerin Tespiti*, Pınar Yayınları, İstanbul 2015.
- Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Bey'ân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, Kahire 2001.
- Zahniser, A. H. M. "Luqman", *Encyclopedia of the Qur'an*, ed. Jane Dammen McAuliffe, Brill, Leiden-Boston 2003.

Ek: Örnek Sebayt Metinleri⁵⁸

I. Ptahhotep'in Öğütleri

... O [Kral Djedkare Izezi], oğlu Ptahhotep'e şunları söyledi: Bilgi sahibiyim diye mağrur olma, hem bilgeye hem de cahile danış, çünkü kimse mükemmelliği yakalayamaz, hiçbir sanatkâr da hünerinde mükemmelliği bulamaz. Güzel söz, zümrütten daha nadirdir, fakat güzel söze değirmen taşında çalışan cariyeler arasında bile rastlayabilirsin. Eğer senden daha rütbeli ve başarılı olan kavgacı birisiyle muhatap olmak durumunda kalırsan, ellerini birleştir, belini bük, çünkü karşı koymaya çalışsan sana boyun eğmeyecek. Eğer böyle yaparsan, onun haşin tavrına karşı gelmeyerek adamın kavgacı üslubunu itibarsızlaştırmış olursun. İnsanlar ona kaba saba adam derler, senin kendini kontrol etmen de onun çıkardığı şamatayı susturmuş olur. Eğer muhatap olmak zorunda kaldığın kavgacı

⁵⁸ Üç nokta konulan yerler, tarafımızdan atlanmış yerlerdir.

adam sosyal statü itibariyle seninle eşit birisiyse, bu durumda o kötü konuşurken sen sükût et ki ondan daha dürüst bir insan olduğunu ispatlamış olasın. Onun kavgacı sözleri, dinleyenler tarafından kınanırken, senin adın yargıçların nezdinde temiz olarak yer eder. Eğer muhatap olmak zorunda kaldığın kavgacı adam sosyal statü itibariyle senin eşitin değil, bilakis senden düşük ise onun düşük konumunu fırsat bilerek ona saldırma. Onu kendi haline bırak, zaten o kendi kendini cezalandıracaktır. Zihnini rahatlatmak için ona cevap vermeye yeltenme, düşkün olan kimseye saldıran zavalıdır... Eğer toplumu yöneten bir lidersen, iyi işler yapmak için her türlü fırsatı araştırsın, ta ki icraatlarında bir hata olmasın... Senden daha büyük mevki sahibi birinin masasında misafir olarak bulunursan, önüne konulana razı ol ve sadece önüne konulana gözünü dik. Sürekli olarak davet sahibine bakma, böyle yaparsan adamın ruhunu incitmiş olursun. O, seninle konuşmadığı müddetçe onunla konuşma, zira kimse kimin neyden rahatsız olacağını bilemez. Sadece o sana yönelip konuştuğunda onunla konuş, bu durumda söylediklerin, onun için değerli ve ilgi çekici olur... Eğer bir asil adam, başka bir asil adama bir mesaj iletmen için seni görevlendirdiyse, vazifende çok hassas olmalı ve mesaj sana nasıl iletildiyse birebir aynı şekilde karşı tarafa aktarmalısın. İleteceğin mesaja yorum katarak bir asilin diğerine kızmasına sebebiyet vermemek için çok dikkatli olmalısın... Eğer varlıklı bir adamsan ve tanrıyı memnun edecek şekilde yaşayan bir evladın varsa, evladın dürüst ve senin karakterine uygun davranıyorsa, senin sözlerine riayet ediyorsa, senin sahip olduğun şeylere iyi bakıyorsa, o zaman ona her türlü iyiliği yap, zira o senin evladındır ve senin ruhunun ürünüdür, ondan şefkatini esirgeme. Fakat kişinin nesli kişiye acı da yaşatabilir. Eğer evladın seni dinlemez ve yanlış işler yaparsa, senin nasihatlerin istikametinde davranmazsa, kendisine denilen her şeye karşı gelirse, ağzından kötü söz eksik olmazsa, onu reddet çünkü o senin çocuğun değildir. Onu konuşmalarına göre cezalandır, çünkü onun sana asi olması tanrıların hoşuna gitmez. O evlat daha ana rahmindeyken kötülerden yazılmıştır. Tanrıların hidayet ettikleri yanlış yapmazlar, onların karaya oturttukları da nehri geçemezler... Girdiğin bir evde bir efendi, arkadaş ya da kardeş olarak uzun süreli bir dostluk kurmak istiyorsan, kadınlardan uzak duracaksın, çünkü bu tür şeyler hiçbir yerde makbul sayılmaz... Eğer güzel ahlaklı bir insan olmak istiyorsan, her türlü kötülükten uzak duracaksın. Kendini açgözlülüğün lekesinden sakındıracağını, çünkü açgözlülük tedavi edilemez acı veren bir beladır. Açgözlülük; anneleri, babaları, anne

bir kardeşleri birbirine düşürür ve karı ile kocanın arasını açar. Zira açgözlülük, her türlü kötülüğü kucaklamak, her türlü tiksinti verecek şeyi bir çuvala doldurup sahiplenmek demektir. İsmi anılacak ve baki kalacak kişi, duruşunu bozmayan ve dürüstlikle yaşayan kişi olacaktır, o bununla bir vasiyet de bırakabilecektir, açgözlülerin ise mezarları bile olmayacaktır. Paylaşımında hak ettiğinden daha fazlasına göz dikerek tamahkâr olma, akrabalarına karşı bencil olma, zira nezakete, kabalıktan daha fazla hürmet edilir... İftirayı dillendirme, hatta onu dinleme bile, zira o kaba saba adamların alametidir. Duyulan değil, görülen konuşmaları aktar, konu önemsiz bir şeyse hiç anlatma, muhatabın doğru olanı takdir edecektir... Adaletli bir şekilde cezalandır, kararınca azarla. Kötülüğü zapt etmek, ahlaki güçlendirir... Babasının sözünü dinleyen evlat ne hayırlıdır, o evlat babasının sözlerini tutarak hayat sürer ve yaşlılığa erişir. Söz dinleyenden tanrı hoşnut olur, söz dinlemeyeni de tanrı sevmez. Kişinin ne olacağını belirleyen kalbidir: Dinleyen mi olacak kulak ardı eden mi?.. Dürtülerine gem vur, dilini kontrol et, bu durumda senin tavsiyelerin yetkililerin gözünde değerli olacaktır. Efendine karşı çok dikkatli ol, ona öyle davran ki insanlar senin hakkında "O adam falancanın oğludur" desin, bu şekilde adın ve namın yayılsın. Seni duyanlar "Onu doğuranlara ne mutlu!" desinler. Konuşurken düşüncelerini iyi tart ve lüzumlu şeyler konuş. Seni dinleyen yetkililer de "Ağzından ne güzel sözler çıkıyor" desinler...⁵⁹

II. Merikare'ye Öğütler

... Ülke ahalisinin tanımadığı, ailesi olmayan fakat birçok destekçisi olan ve takipçilerinin kendisine saygı duyup hizmet ettiği, insanların güvenini kazanıp fitne tohumları eken bir adam görürsen, bu adam haindir. Onu yok et, çocuklarını ortadan kaldır. Adını sil, takipçilerini temizle! Onun ve takipçilerinin hatırasını yeryüzünden sil! Zira böyle bir fitneci halkı kıskırtır ve takipçilerini isyan eden kalabalıklara dönüştürebilir. Eğer eylemleriyle seni zor durumda bırakan, kendi halkın arasından bu tür bir adam fark edersen, onu

⁵⁹ James P. Allen, *Middle Egyptian Literature*, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss. 167-227; James B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, Princeton University Press, New Jersey, 1969, ss. 412-414; William Kelly Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, Yale University Press, New Haven-London, 2003, ss. 129-148; John L. Foster, *Ancient Egyptian Literature*, University of Texas Press, Austin, 2001, ss. 186-190; Adolf Erman, *The Literature of the Ancient Egyptians*, Methuen & Co. Ltd, London, 1927, ss. 54-66; Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The Old and Middle Kingdoms*, c. 1, ss. 61-80.

yetkililerin önünde deşifre et ve onu yok et! Zira o bir isyancıdır ve ülkede fitne çıkarmaktadır... Konuşmalarında etkili ol ki güçlü olasın. Zira kralın gücü, onun konuşmasından belli olur. Sözler, kavgadan daha güçlüdür ve hiç kimse becerikli insanı alt edemez. Bilgelik, bir yönetici için bir kale gibidir. Yöneticinin bilgisinin farkında olan ona saldırmaya cesaret edemez. Onun döneminde felaket de yaşanmaz. Gerçeklik, ona eski dönemlerin bilgelerinin verdiği nasihatler misali, imbikten süzülmüş gibi saf halde gelir. Atalarını ve atalarının atalarını takip et ve bilgiyle başarıya ulaş. Onların sözlerinin metinlerle nasıl ölümsüzleştiğine bak, onları aç ve oku. Bu sebeple onların bilgilerini aşmaya çalış. Zira her bir bilgi, bir zamanlar masum bir çirak idi... Adaletsiz ceza vermekten kaçın, kimseye zarar verme, bunun sana faydası olmayacaktır. İnsanları, kırbaç ve hapis cezasıyla cezalandır, ülke bu suretle huzurlu ve güvenli olur. Fakat ihaneti aşikâr olan bundan müstesnadır. Tanrı, isyancıdan haberdardır. Tanrı, isyancıyı kanla yok eder. Diğer taraftan iyi insan da iyiliğiyle kendi ömrünü uzatır... Yetkililerini onurlandır, savaşçılarını terfi ettir, maiyetindeki gençlere hediyeler, mallar, araziler ve hayvanlar vererek ihşanda bulun. Bir zengin ile sıradan bir adam arasında ayırım yapma. Hizmetine birini alacağın zaman kabiliyetlerine göre al. Böylece bütün işler, gücün efendisinin arzusu istikametinde yerine gelmiş olsun. Sınırlarına göz kulak ol ve kalelerini tahkim et. Böylece emrindeki birlikler, efendilerine faydalı olabilsinler. Tanrı için yapıtlar inşa et. Çünkü yapıt inşa etmek bunu yapan kişinin adını ölümsüzleştirir... Tanrının sürüsü olan halka çobanlık et, zira tanrı⁶⁰ yeri ve göğü onların yüzü suyu hürmetine yaratmıştır. O, ilk azgın suları durgunlaştırmıştır. Havayı yaratmıştır ki insanlar burun deliklerinden nefes alıp yaşayabilsinler. İnsanlar, tanrının yaşayan suretleridir, bizzat onun zatından gelmektedirler. Tanrı da onların hatırına göklerde parlamaktadır. Tanrı, insanların rızıklanması için bitkileri, sığırları, kümes hayvanlarını ve balıkları yaratmıştır. Fakat Tanrı, kendisine karşı isyan edildiğinde düşmanlarını, hatta kendi çocuklarını bile yok eder. Zira o, gün ışığını onların hürmetine yaratmıştır. Gökyüzünde onları koruyup kollamak için yolculuk yapmaktadır. Tanrı, onların etrafında kendisi için kutsal meskenler dikmiştir. İnsanlar ağladıklarında o onları duyar, tanrı onlar için daha rahimlerdeyken yöneticiler seçip atamıştır. Öyle ki bu yöneticiler zayıflara destek olacaklar. Tanrı bu yöneticilere bir

⁶⁰ Atum.

silah gibi olağanüstü güçler ihsan etti, böylece onlar felaketleri savuşturabileceklerdir.⁶¹

III. Bir Babanın Oğluna Nasihati

... Benim sözümü dinle, sözlerimi kulak ardı etme, sana söyleyeceklerime lakayt kalma! Taşkınlığa kaçmadan güzel bir karakter sergile, tembellik bir bilge adama gelip bulaşamaz. Sükût eden, adil, karakterli, tevazu sahibi adam, söylenilenlere kulak veren kişidir... Kalbini tanrıdan uzak tutma, kralı yücelt, taraftarı olarak ona muhabbetle bağlan. O, ilgi gösterdiğini talihli yapar, göz ardı ettikleri de demirleyecek liman bulamazlar. Lütufta bulunduğu kişi için o, milyonlarca insandan daha büyüktür. Kral, kendisini memnun eden için bir önleyici kalkandır. Onun ilgi gösterdikleri büyük olur, onun sevip ilgilendiklerine karşı söz söylemekten ve onları rahatsız etmekten sakınasın!.. O, cahili bilge yapar, nefret edileni sevilen bir kişiye dönüştürür, sıradan insanları büyüklerle yarışır hale getirir, sonuncu birinci haline gelir onun sayesinde. Malsız-mülksüz adam, mal mülk sahibi bir insana dönüşür, azıcık arazisi olan dev toprakların maliki olur. Karaya ulaşma imkânı olmayanı karaya ulaştıran, evsiz olanı mesken sahibi yapan odur. O, dilsiz konuşmayı, sağıra duymayı öğretir... Kralı yücelt, ona muhabbetle bağlan, çünkü kral tanrıyla temsil etmektedir...⁶²

IV. Amenemopet'in Öğütleri

... Garibandan çalmaktan sakın, zayıfa saldırmaktan geri dur, yaşlı adamlara el kaldırma, büyüklerin sözlerini eleştirme, kendini lüzumsuz ayak işlerinde kullandırtma, bu tür işleri yapanlarla da arkadaşlık yapma, sana rahatsızlık verene bağırma ve yaptıklarına kendin cevap verme. Kötülük yapanı toprak terk edecek ve sular onu kapıp götürecektir. Kuzey rüzgârı onun işini bitirmek için inecek ve amansız fırtınalar onu sürükleyecek... Mabette taşkınlık yapan adam kapalı bir mekânda büyüyen bir ağaç gibidir. Çok kısa sürede bu tür ağacın yaprakları ve çiçekleri kurur ve bu ağacın sonu marangoz dükkânı olur. O ağaç nihai yolculuğuna orada yelken açar ve onun yakılması onun defni anlamına gelir. Kendisini geri tutan ağırbaşlı adam ise güneş ışığında büyüyen ağaca benzer. Bu tür bir ağaç yeşillenir, çiçek açar ve iki kat ürün verir. Sahibinin önünde

⁶¹ Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 152-165; Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, ss. 414-418; Erman, *The Literature of the Ancient Egyptians*, ss. 75-84; Foster, *Ancient Egyptian Literature*, ss. 191-205.

⁶² Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 176-177.

boy verir. Meyveleri tatlı, gölgesi hoş olan bu tür ağaçların ömrü bahçede son bulur... Tarlaların sınırlarındaki işaretleri değiştirme, ölçü ipinin yeriyle oynama, bir metrekare toprak parçası için açgözlü olma, dulların topraklarına tecavüz etme... Zenginliklere kavuşacağım diye yanıp tutuşma, kimse kader ve talihten kaçamaz, afaki düşüncelere dalıp durma, herkesin bir vakt-i merhûnu vardır, ilerleyeceğim diye kendi parçalama, senin takdirine düşen sana yeter. Zenginlikler sana haksız kazançla geliyorsa, onlar bir gece bile senin çatının altında durmaz, şafak söker sökmez seni terk edip gittiklerini görürsün onların, kişi onları görmek ister ama onlar orada değildir artık... Taşkın adamlarla arkadaşlık yapma, onlarla muhabbet de etme, senin üst mevkiinde bulunan yetkilinin arkasından konuşma, onun aleyhinde konuşmaktan sakın... Kayıta ve hesapta aldatma, zira bu tanrının hoşnut olmadığı bir durumdur. Yalan yere şahitlik etme, kimsenin bedelini kırma, fakire ağır hesap çıkarma, kalemini yanlışta kullanma, eğer fakir bir adamın yüklü bir borcu olduğunu görürsen, o borcu üçe böl, ikisini sil sadece birini ödesin. Bunu bir yaşam yolu olarak önünde bulacaksın, gece rahat uyuyacak, gündüz de hayırlı haberler almış gibi olacaksın, zira sevilen bir adam olarak övülmek, ambarlara sahip olmaktan yeğdir. Dert içinde geçen zenginlikten, bir somunla mutlu yaşamak tercih edilir... Yatağa, şafak sökünce yarın ne olacak diye endişe içinde girme, kişi yarın ne olacağını bilemez, tanrı kâmil olup insan pür kusurdur. İnsanın söyledikleri bir yana düşer, tanrının icraatları öbür yana. Bu sebeple, "Ben hiç yanlış yapmadım" deme ve başına bela alma. Belalar tanrıya atfedilir ve o kendi parmağıyla onları mühürler. Tanrıdan başkası mükemmelliği yakalayamaz, hatalı olanlar da onun huzurunda yaşayamazlar. Eğer bir kişi kemâlâtı yakalayacağım diye kendini paralarsa, tanrı onu bir anda yok eder. Kalbini metin tut, düşüncelerini sağlamlaştır, dil kişinin dümeni gibidir, oraya buraya çevirme, her şeyin efendisi ise kaptandır... İçini herkese dökme, böyle yaparsan itibarını azaltmış olursun. Her şeyini başkalarıyla paylaşma, dedikoducularla da arkadaşlık yapma. Kişinin dertlerini etrafa saçmasındansa içinde tutması yeğdir. Kişi, kemâlâta ulaşmak için acele etmez, öyle onu yok edecek vasıtalar da oluşturmaz... Kör adama gülme, bücürlerle alay etme, sakatın işini zorlaştırma, tanrının eline düşmüş [hasta veya deli?] adamlarla dalga

Yasin MERAL

geçme, hatalarından ötürü onu kınama, zira insan saman ve balçık,
tanrı ise çömlekçidir. Her gün yıkıp yapan odur...⁶³

⁶³ Simpson, *The Literature of Ancient Egypt*, ss. 223-243; Lichtheim, *Ancient Egyptian Literature: The New Kingdom*, c. 2, ss. 146-163; Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relation to the Old Testament*, ss. 421-425; Foster, *Ancient Egyptian Literature*, ss. 206-228.